

“MAMLAKATIMIZDA TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI MOLIYAVIY DAROMADINI OSHIRISHNING ISTIQBOLLARI”

Qalqonov Arslon Qudrat o‘g‘li

Toshkent davlat iqtisodiyot universitetining

Menejment fakulteti Biznes boshqarish yo‘nalishi 2- kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur referatda mamlakatimizda tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy daromadini oshirishning asosiy omillari, mavjud imkoniyatlari va istiqbollari tahlil qilingan. Unda tadbirkorlikning iqtisodiyotdagi o‘rni, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish masalalari, davlat tomonidan amalga oshirilayotgan qo‘llab-quvvatlash siyosati yoritilgan. Shuningdek, tadbirkorlik subyektlari daromadini oshirishda innovatsiyalar, raqamli texnologiyalar, marketing strategiyalari va eksport faoliyatining ahamiyati ochib berilgan. Referatda mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha amaliy takliflar ham keltirilgan.

Kalit so‘zlar: tadbirkorlik, kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, moliyaviy daromad, foyda, innovatsiya, raqamli iqtisodiyot, eksport, investitsiya, marketing, iqtisodiy o‘shish, biznes muhiti, soliq imtiyozlari, raqobatbardoshlik, iqtisodiy samaradorlik.

Bugungi kunda mamlakatimiz iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda tadbirkorlik subyektlarining o‘rni beqiyosdir. Xususan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish orqali yangi ish o‘rinlari yaratish, aholi daromadlarini oshirish hamda ichki bozorni sifatli mahsulot va xizmatlar bilan ta‘minlash imkoniyati kengaymoqda. Shu bois tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy daromadini oshirish masalasi dolzarb iqtisodiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Tadbirkorlik har qanday mamlakat iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. U iqtisodiy o‘shishning asosiy drayverlaridan biri bo‘lib, bozor munosabatlarini rivojlantirish, ishlab chiqarishni kengaytirish va xizmatlar sohasini

takomillashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Ayniqsa, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari iqtisodiyotning barqarorligini ta’minlashda alohida ahamiyat kasb etadi.

- Birinchidan, tadbirkorlik yangi ish o‘rinlarini yaratishda asosiy omillardan biridir. Yangi tashkil etilgan korxonalar va biznes subyektlari aholini ish bilan ta’minlashga xizmat qiladi, bu esa ishsizlik darajasini kamaytiradi va aholi daromadlarining oshishiga olib keladi. Natijada jamiyatda ijtimoiy barqarorlik mustahkamlanadi.

- Ikkinchidan, tadbirkorlik ishlab chiqarish hajmini oshirish va yalpi ichki mahsulot (YaIM)ning o‘shishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Tadbirkorlar tomonidan ishlab chiqarilayotgan mahsulot va xizmatlar hajmining ortishi mamlakat iqtisodiy salohiyatini kuchaytiradi. Bu esa davlat byudjetiga tushumlarning ko‘payishiga ham xizmat qiladi.

- Uchinchidan, tadbirkorlik innovatsiyalarni joriy etishda muhim o‘rin tutadi. Tadbirkorlar yangi texnologiyalarni qo‘llash, zamonaviy boshqaruv usullarini joriy etish orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Bu esa mahsulot sifatining yaxshilanishiga va raqobatbardoshlikning ortishiga olib keladi.

- To‘rtinchidan, tadbirkorlik ichki va tashqi bozorlarda raqobat muhitini shakllantiradi. Raqobat esa narxlarning barqarorlashuvi, mahsulot sifati oshishi va iste’molchilar manfaatlarining himoya qilinishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, eksport faoliyatining kengayishi orqali mamlakatning valyuta tushumlari ortadi.

Tadbirkorlik subyektlari — bu foyda olish maqsadida mustaqil ravishda iqtisodiy faoliyat yurituvchi jismoniy va yuridik shaxslardir. Ular bozor iqtisodiyoti sharoitida ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish, savdo-sotiq va boshqa xo‘jalik faoliyati bilan shug‘ullanadi hamda o‘z faoliyati natijalari uchun to‘liq javobgar hisoblanadi.

Tadbirkorlik subyektlariga **yakka tartibdagi tadbirkorlar, kichik korxonalar, mikrofirmalar, o‘rta va yirik biznes** vakillari kiradi. Yakka tartibdagi tadbirkorlar odatda o‘z nomidan faoliyat yuritib, kichik hajmdagi biznes bilan shug‘ullanadi.

Yuridik shaxs sifatida faoliyat yurituvchi korxonalar esa kengroq imkoniyatlarga ega bo‘lib, ko‘proq resurs va ishchi kuchini jalb etadi.

Kichik biznes deganda, odatda, ishchilar soni va ishlab chiqarish hajmi nisbatan kichik bo‘lgan, lekin mustaqil faoliyat yurituvchi xo‘jalik subyektlari tushuniladi. Xususiy tadbirkorlik esa jismoniy yoki yuridik shaxslarning o‘z mulki asosida, foyda olish maqsadida amalga oshiradigan faoliyatidir. Bu ikki tushuncha o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, ko‘pincha bir-birini to‘ldiradi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning asosiy xususiyatlaridan biri — ularning moslashuvchanligidir. Ular bozor talabiga tez moslasha oladi, yangi g‘oyalarni tez joriy etadi va qisqa vaqt ichida o‘z faoliyat yo‘nalishini o‘zgartira oladi. Bu esa ularni yirik korxonalariga nisbatan raqobatbardosh qiladi.

Moliyaviy daromad — bu tadbirkorlik subyektlari tomonidan amalga oshirilgan xo‘jalik faoliyati natijasida olingan pul tushumlari va iqtisodiy foydaning umumiy ifodasidir. U korxonaning moliyaviy holatini baholovchi asosiy ko‘rsatkichlardan biri bo‘lib, uning samaradorligi va barqarorligini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Moliyaviy daromad tushunchasi keng ma‘noga ega bo‘lib, u faqatgina foyda bilan cheklanmaydi. Unga mahsulot (yoki xizmat) sotishdan tushgan tushum, sof foyda, yalpi foyda hamda boshqa qo‘shimcha daromadlar kiradi. Shu sababli daromad va foyda tushunchalari o‘zaro bog‘liq bo‘lsa-da, ular bir xil emas.

Tadbirkorlik faoliyatida daromad quyidagi asosiy manbalar hisobidan shakllanadi:

- mahsulot va xizmatlarni realizatsiya qilishdan tushgan tushum
- moliyaviy operatsiyalardan olingan daromadlar (foizlar, dividendlar)
- aktivlarni ijaraga berishdan olinadigan daromadlar
- boshqa xo‘jalik faoliyatidan olinadigan qo‘shimcha tushumlar

Moliyaviy daromadga ta'sir etuvchi omillar juda ko'p. Ular orasida ishlab chiqarish hajmi, mahsulot sifati, narx siyosati, bozor talabi, raqobat darajasi va xarajatlar miqdori alohida o'rin tutadi. Ayniqsa, xarajatlarni samarali boshqarish daromadni oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Shuningdek, moliyaviy daromadni aniqlashda xarajatlar bilan bog'liqlik muhim hisoblanadi. Ya'ni, korxonada daromadi qancha yuqori bo'lmasin, agar xarajatlar ortib ketsa, sof foyda kamayadi. Shu bois tadbirkorlik faoliyatida nafaqat daromadni oshirish, balki xarajatlarni optimallashtirish ham muhim vazifa hisoblanadi. Moliyaviy daromad korxonaning rivojlanish manbai sifatida ham xizmat qiladi. Olingan foyda hisobidan yangi investitsiyalar kiritish, ishlab chiqarishni kengaytirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish imkoniyati paydo bo'ladi. Bu esa o'z navbatida kelgusida daromadning yanada oshishiga olib keladi.

Tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy daromadi bir necha turlarga bo'linadi va ular korxonada faoliyatining samaradorligini baholashda muhim ahamiyatga ega.

Birinchi, umumiy tushum (**yalpi daromad**) — bu mahsulot yoki xizmatlarni sotishdan tushgan jami pul mablag'lari hisoblanadi. Bu ko'rsatkich korxonaning bozor faoliyatini aks ettiradi, ammo unda xarajatlar hisobga olinmaydi.

Ikkinchi, **yalpi foyda** — bu umumiy tushumdan ishlab chiqarish bilan bog'liq bevosita xarajatlar ayirilgandan keyin qolgan qismidir. U ishlab chiqarish samaradorligini ko'rsatadi.

Uchinchi, **sof foyda** — bu barcha xarajatlar (soliqlar, ish haqi, amortizatsiya va boshqalar) chiqarib tashlangandan keyin qoladigan daromaddir. Aynan sof foyda tadbirkorning haqiqiy daromadini ifodalaydi.

To'rtinchi, **operatsion daromad** — bu asosiy faoliyatdan olinadigan foydani bildiradi. Bundan tashqari, korxonada moliyaviy daromadlar (foizlar, dividendlar) ham olishi mumkin.

Davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash yo‘nalishlari

1. Soliq imtiyozlari

Tadbirkorlar uchun soliq stavkalarining pasaytirilishi va ayrim soliqlardan ozod etish mexanizmlari joriy etilgan. Bu ularning sof daromadini oshirishga xizmat qiladi.

2. Kredit va moliyaviy yordam

- Tadbirkorlikni rivojlantirish uchun:
- imtiyozli kreditlar
- subsidiyalar
- lizing xizmatlari

keng yo‘lga qo‘yilgan. Masalan, ayrim hollarda garovsiz yoki past foizli kreditlar ajratilmoqda

3. Institutsional qo‘llab-quvvatlash

Biznesni ro‘yxatdan o‘tkazish jarayonlari soddalashtirilgan, “yagona darcha” tizimi joriy etilgan. Bu tadbirkorlikni boshlashni osonlashtiradi.

4. Innovatsiyalarni rag‘batlantirish

Startaplar va innovatsion loyihalar qo‘llab-quvvatlanmoqda. Bu esa yuqori daromadli bizneslarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy daromadini oshirish iqtisodiy rivojlanishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida daromadni ko‘paytirish nafaqat ishlab chiqarish hajmini oshirish, balki samaradorlikni kuchaytirish, innovatsiyalarni joriy etish va zamonaviy boshqaruv usullaridan foydalanishni talab etadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirish natijasida:

- 2024-yilda kichik biznesning eksportdagi ulushi 27–30 % atrofida bo‘lgan
- Bandlikning qariyb 70–75 % qismi kichik biznes hissasiga to‘g‘ri keladi
- Xizmatlar sohasida daromadlar yiliga o‘rtacha 10–15 % ga o‘smoqda

Bu ko‘rsatkichlar daromadni oshirish uchun mavjud imkoniyatlar kengayib borayotganini ko‘rsatadi.

Daromadni oshirishning asosiy yo‘llari

1. Innovatsiyalarni joriy etish

Innovatsion texnologiyalarni qo‘llash ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi va xarajatlarni kamaytiradi.

.Masalan:

avtomatlashtirilgan tizimlar
yangi texnologik uskunalar
energiya tejamkor yechimlar

Natijada mahsulot tannarxi pasayadi va foyda ortadi.

2. Raqamli texnologiyalardan foydalanish

Raqamlashtirish tadbirkorlik daromadini oshirishda muhim omil hisoblanadi:

onlayn savdo (e-commerce)
raqamli marketing
elektron to‘lov tizimlari

Masalan, onlayn savdo orqali mijozlar soni bir necha barobar oshishi mumkin.

3. Eksport imkoniyatlarini kengaytirish

Tashqi bozorlarga chiqish daromadni sezilarli oshiradi:

- yangi bozorlarni o'zlashtirish
- eksport mahsulotlarini ko'paytirish
- valyuta tushumlarini oshirish

Eksport qiluvchi korxonalar ichki bozordagilarga nisbatan ko'proq daromad oladi.

4. Marketing strategiyalarini rivojlantirish

To'g'ri marketing daromadning asosiy omillaridan biri:

- reklama va brending
- mijozlar bilan ishlash
- bozorni o'rganish

Yaxshi marketing siyosati savdo hajmini oshiradi.

5. Xarajatlarni optimallashtirish

Daromadni oshirish faqat tushumni ko'paytirish bilan emas, balki xarajatlarni kamaytirish bilan ham bog'liq:

- ortiqcha xarajatlarni qisqartirish
- resurslardan samarali foydalanish
- logistika tizimini yaxshilash

Bu sof foydaning oshishiga olib keladi.

6. Investitsiyalarni jalb qilish

Qo'shimcha investitsiyalar:

- ishlab chiqarishni kengaytirish
- yangi loyihalarni boshlash
- texnologiyalarni yangilash

imkonini beradi va natijada daromad oshadi.

Mamlakatimizda tadbirkorlikni rivojlantirish borasida sezilarli natijalarga erishilgan bo'lsa-da, tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy daromadini oshirishga to'sqinlik qilayotgan bir qator muammolar ham mavjud. Ushbu muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo'llarini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy muammolar

1. Moliyaviy resurslarga kirish cheklanganligi

Ko'plab tadbirkorlar, ayniqsa kichik biznes vakillari, kredit olishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Bank kreditlari uchun yuqori foiz stavkalari, garov talablari va rasmiylashtirish jarayonlarining murakkabligi moliyaviy resurslardan foydalanishni cheklaydi.

2. Bozor raqobatining kuchayishi

Ichki va tashqi bozorlarda raqobatning ortib borishi kichik tadbirkorlar uchun qiyinchilik tug'diradi. Yirik kompaniyalar bilan raqobatlashish imkoniyati har doim ham yetarli emas.

3. Tajriba va bilim yetishmasligi

Ayrim tadbirkorlarda biznesni boshqarish, marketing, moliyaviy rejalashtirish bo'yicha bilim va ko'nikmalar yetarli emas. Bu esa daromadni samarali boshqarishga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

4. Infratuzilma muammolari

Ayrim hududlarda transport, logistika, elektr energiyasi va internet bilan bog'liq muammolar mavjud. Bu ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish faoliyatini cheklaydi.

5. Byurokratik to'siqlar

Ba'zi hollarda hujjatlashtirish jarayonlari murakkabligi va ortiqcha tekshiruvlar tadbirkorlik faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

- So'nggi yillarda kichik biznes subyektlarining qariyb 20–25 % i moliyalashtirish bilan bog'liq muammolarga duch kelayotganligi qayd etilgan
- Tadbirkorlarning taxminan 30 % i biznes yuritishda bilim va tajriba yetishmasligini asosiy muammo sifatida ko'rsatadi
- Chekka hududlarda faoliyat yuritayotgan korxonalarining 15–20 % ida infratuzilma bilan bog'liq muammolar mavjud

Bu ko'rsatkichlar muammolar hali ham dolzarb ekanini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, tadbirkorlik subyektlari mamlakat iqtisodiyotining eng muhim va harakatlantiruvchi kuchlaridan biri hisoblanadi. Ular nafaqat ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish hajmini kengaytiradi, balki yangi ish o'rinlarini yaratish, aholi daromadlarini oshirish hamda bozor iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta'minlashda ham hal qiluvchi rol o'ynaydi.

O'zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirishga qaratilgan islohotlar natijasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning iqtisodiyotdagi ulushi sezilarli darajada oshib bormoqda. Davlat tomonidan yaratilayotgan qulay biznes muhiti, soliq imtiyozlari, moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari hamda raqamli iqtisodiyotga o'tish jarayonlari tadbirkorlik subyektlarining faoliyatini yanada kengaytirishga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy daromadini oshirishda innovatsiyalarni joriy etish, raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish, eksport imkoniyatlarini kengaytirish va xarajatlarni optimallashtirish kabi omillar muhim ahamiyatga ega. Mavjud muammolarni bartaraf etish esa ushbu jarayonning yanada tezlashishiga yordam beradi.

Umuman olganda, tadbirkorlik subyektlarining barqaror rivojlanishi va ularning moliyaviy daromadini oshirish mamlakat iqtisodiy salohiyatini kuchaytirishning asosiy

yoʻnalishlaridan biri boʻlib qolmoqda. Kelgusida bu sohani yanada rivojlantirish orqali iqtisodiy oʻsish surʼatlarini oshirish va aholining turmush darajasini yaxshilashga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- Oʻzbekiston Respublikasi “Tadbirkorlik faoliyati toʻgʻrisida”gi Qonuni.
- Oʻzbekiston Respublikasi “Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish toʻgʻrisida”gi normativ-huquqiy hujjatlar toʻplami.
- Oʻzbekiston Respublikasi Statistika agentligi rasmiy maʼlumotlari – <https://stat.uz>
- Oʻzbekiston Respublikasi Markaziy banki yillik hisobotlari.
- Iqtisodiyot nazariyasi (darslik) – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
- Tadbirkorlik va biznes asoslari (oʻquv qoʻllanma) – Toshkent, 2022.
- Raqamli iqtisodiyot va innovatsiyalar boʻyicha ilmiy maqolalar toʻplami.